

Ze zahraničí

Výchova a vzdělávání v Belgii. Učitelská profese

1. Příprava učitelů

Počáteční vzdělávání učitelů v Belgii tvoří součást vyššího vzdělávání a je otevřeno všem lidem s ukončeným středoškolským vzděláním. Existují tři úrovně učitelského vzdělávání, které jsou na sobě nezávislé a všechny připravují studenty pro různé stupně a typy vyučování:

- a) univerzitní příprava učitelů,
- b) denní příprava učitelů v krátkodobém vyšším pedagogickém vzdělávání,
- c) vyšší pedagogické vzdělání v kurzech doplňkového vzdělávání.

Ve francouzsky mluvící komunitě byl z iniciativy Ministra pro vzdělání a vědecký rozvoj ustaven Výbor pro vědecká studia (Commission scientifique d'étude), který navrhl schéma pro reformu přípravy učitelů. Tento dlouhodobý projekt obsahuje řadu široce pojatých institucionálních a statutárních změn, včetně:

- sjednocení univerzitní úrovně učitelské přípravy pro učitele všech stupňů škol, od mateřských po střední školy,
- příprava učitelů zaměřených na vyučování dětí ve věku 3–8 let a 8–13 let s cílem zajistit harmoničtější přechod mezi těmito stupni vzdělávání. V případě věkové skupiny od 13 do 18 let by učitelé připravovaní na různých fakultách získali podrobné pedagogicko-psychologické vzdělání.
- vytvoření formy společného postupu mezi instituty vyššího pedagogického vzdělávání a fakultami pedagogických věd, přičemž jejich úkoly by byly do jisté míry modifikovány.

1.1 Univerzitní vzdělávání

Studenti zapsaní na univerzitu na studium určitých specializovaných oborů mohou získat doplňkové vysvědčení, které jim umožní vyučovat buď bě-

hem druhého cyklu studia (magisterské studium), nebo po dokončení studia. Příprava učitelů na univerzitách je organizována v souladu se zákonem z 21. května 1929. Má dvě části: úvod do některých teoretických aspektů pedagogiky a uvedení do praktické výuky. Úvody do teorie vyučování zahrnují kurzy z dějin pedagogiky, kurz obecných vyučovacích metod, kurz experimentální pedagogiky a kurz metodologie zaměřený především na disciplínu, kterou bude student vyučovat. Během uvedení do praktického vyučování je student postaven do situace ve třídě, kde má sledovat výuku středoškolského učitele dané třídy, a také několik hodin vyučuje pod dohledem instruktora svého kurzu a univerzitního učitele, který se specializuje na studium metodologie daného předmětu. Praktická příprava je zakončena vyhodnocením hodin, které student vyučoval. Na některých univerzitách zahrnuje úvod do praktického vyučování také simulační cvičení, která mají studenty uvést do vyučování na vyšších středních školách, a krátký kurz, během kterého mají studenti získat zkušenost z opravdové situace ve třídě. Simulované hodiny jsou připravovány a probíhají pod vedením univerzitního učitele, který se specializuje na studium vyučovacích metod dané disciplíny. Studenti, kteří úspěšně dokončí tento přípravný kurz, získávají diplom kvalifikovaného učitele pro vyšší střední vzdělávání, který je podmínkou pro vyučování na tomto stupni.

1.2 Příprava učitelů v denním vyšším pedagogickém vzdělávání krátkodobého typu

Vyšší pedagogické vzdělávání je tříleté a je otevřeno všem držitelům vysvědčení o ukončeném středním vzdělání. Poskytuje zároveň obecnou a pedagogickou přípravu a také studium jednoho nebo dvou specifických předmětů v případě přípravy učitelů pro nižší stupeň středních škol. Studium je sestaveno tak, že pedagogická příprava a její význam roste během doby studia. První rok je zaměřen především na obecnou přípravu a na studium předmětů, které si studenti vybrali. První rok studia zahrnuje také úvod do psychologicko-pedagogické teorie. Ve druhém roce je podobný význam přikládán studiu předmětů a pedagogické přípravě. Ve třetím roce studia stráví studenti polovinu času praktickou výukou a během tohoto roku získají většinu praxe ve třídě. Studenty vede osoba, která má kvalifikaci pro výuku na daném stupni vzdělávání. Dohled provádí učitelé vyššího pedagogického institutu, kteří mají rozhodující slovo v přípravě budoucích učitelů.

Vyšší pedagogické vzdělávání připravuje učitele pro mateřské školy, základní školy a nižší stupeň středních škol. Studenti, kteří ukončí přípravu na výuku pro nižší střední školu, obdrží diplom kvalifikovaného učitele nižší

střední školy. Struktura všech tří přípravných kurzů (kurzů pro všechny tři typy škol) je stejná co se týče doby studia, počtu hodin a organizace praktického vyučování, přesto kurzy tvoří samostatné jednotky. Kurzy jsou otevřeny mužům i ženám.

1.3 Učitelská příprava v kurzech doplňkového vzdělávání

Pro učitele zájmových kurzů a některé učitele technických kurzů neexistuje žádné denní studium. Tito učitelé mohou získat učitelské vzdělání v kurzech doplňkového vzdělávání (dálkové vzdělávání). Tato příprava je otevřená mužům i ženám, a probíhá formou večerních nebo víkendových kurzů. Stejně jako v případě ostatních kurzů se toto studium věnuje teoretické i praktické přípravě. Součástí praktické přípravy je seznámení studentů s teorií praktického vyučování a pod dohledem instruktora několik hodin vyučují. Tento kurz připravuje studenty k získání vysvědčení o učitelské způsobilosti, které vydává státní porota. Vysvědčení opravňuje držitele vyučovat technické předměty na úrovni nižšího nebo vyššího středního vzdělávání. Ve vlámské komunitě byl tento typ přípravy upraven na kreditní systém studia.

1.4 Několik rysů přípravy učitelů

Popularita kurzů učitelské přípravy klesá, jak je patrné z tabulek 1.1 a 1.2, které ukazují počet studentů zapsaných do kurzů vyššího pedagogického vzdělávání v letech 1983–84 a 1988–89 ve vlámské, francouzské a německé komunitě.

Statistiky v tabulkách 1.1, 1.2 a 1.3 ukazují, že celkový počet mladých lidí, kteří se zapisují do škol pro přípravu učitelů klesá, a to přinejmenším v oblasti vyššího pedagogického vzdělávání. Počet zapsaných klesl za pět let o 29 % ve vlámské komunitě a o 21 % ve francouzské komunitě. Počet zapsaných je různý podle kategorie vyššího pedagogického vzdělávání. V případě přípravy učitelů pro mateřské školy vzrostl počet zapsaných studentů o 18 % ve vlámské komunitě a o 20 % ve francouzské a německé komunitě. Pokud jde o přípravu učitelů pro základní a střední školy, počet zapsaných studentů se snižuje: ve vlámské komunitě klesl počet studentů zapsaných pro studium učitelství základní školy o 23 % a pro střední školy o 47 %. Ve francouzské a německé komunitě je pokles o 21 % pro základní školy a o 34 % pro střední školy. Jak je vidět, větší pokles zájmu o učitelství zaznamenává vlámská komunita spíše než francouzská a německá.

Pokles počtu zapsaných studentů je větší mezi muži než mezi ženami. Ve vlámské komunitě poklesl počet studentů učitelství pro základní školu

o 37 % u mužů, v porovnání k poklesu o 18 % u žen. Celkový pokles ve francouzské a německé komunitě je 32 % u mužů a 18 % u žen. Školy, které připravují učitele pro stupeň středního vzdělávání, zaznamenaly ve vlámské komunitě pokles počtu studentů o 51 % u mužů oproti 45 % u žen. V ostatních dvou komunitách je pokles studentů učitelství pro stupeň středního vzdělávání o 37 % u mužů a o 34 % u žen.

Tab. 1.1: *Počet studentů (mužů a žen) v různých sektorech vyššího pedagogického vzdělávání ve vlámské komunitě v letech 1983–84, 1988–89 a 1989–90*

	1983–84			1988–89			1989–90		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateřské	72	2342	2414	57	2802	2859	47	2579	2626
Základní	1291	3386	4677	816	2793	3600	871	3082	3953
Stř. / Techn.	2454	5246	7700	1193	2888	4087	1259	3023	4282
Dohromady	3817	10974	14791	2066	8483	10549	2177	8684	10861

Zdroj: Statistisch Jaarboek van het Onderwijs 1983–84, Statistisch Jaarboek van het Onderwijs 1988–89, Ministerie van Onderwijs 1989–90

Tab. 1.2: *Počet studentů (mužů a žen) v různých sektorech vyššího pedagogického vzdělávání ve francouzské a německé komunitě v letech 1983–84, 1988–89 a 1989–90*

	1983–84			1988–89			1989–90		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateřské	10	1318	1328	30	1568	1598	41	2070	2111
Základní	754	2257	3011	511	1854	2365	652	2358	3010
Stř. / Techn.	1570	2833	4403	983	1922	2905	1261	2307	3568
Dohromady	2334	6408	8742	1524	5344	6868	1954	6735	8689

Zdroj: Ministère de l'Education, de la Recherche scientifique et de la Formation

Tabulky 1.1, 1.2 a 1.3 také ukazují, že ve vlámské komunitě se třikrát více žen než mužů zapisuje na vyšší pedagogické vzdělávání. V roce 1983 tvořily ženy 74 % všech zapsaných studentů a v roce 1989 se toto číslo

Tab. 1.3: *Procentuální rozdíly v počtu studentů (celkově a podle pohlaví) v různých sektorech vyššího pedagogického vzdělávání ve vlámské komunitě a ve francouzské a německé komunitě v letech 1983–84, 1988–89*

	Vlámská komunita			Franc. a něm. komunita		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateřské	–21 %	+20 %	+18 %	(+200 %)	+19 %	+20 %
Základní	–37 %	–18 %	–23 %	–23 %	–18 %	–21 %
Stř. / Techn.	–51 %	–45 %	–47 %	–47 %	–32 %	–34 %
Dohromady	–46 %	–23 %	–29 %	–35 %	–17 %	–21 %

zvýšilo na 80 %. Stejný vývoj vidíme ve francouzské a německé komunitě, kde tato čísla dosáhla 73 % v roce 1983 a 78 % v roce 1989. To znamená, že za několik let bude počet žen na trhu práce daleko přesahovat počet mužů.

Ve výše uvedeném popisu byly změny v počtech zapsaných studentů podrobeny analýze. Tuto analýzu je však třeba upřesnit. Jak ukazuje tabulka 1.4, nastala změna v počtu studentů zapsaných do kurzů vyššího pedagogického vzdělávání ve francouzské a německé komunitě. V porovnání s rokem 1988–89 se zvýšil počet zapsaných studentů celkově o 21 %. Nárůst je rovnoměrný u všech úrovní vyššího pedagogického vzdělávání a je stejný pro dívky i chlapce. Zdá se, že tento trend je potvrzen počtem zapsaných studentů do vyššího pedagogického vzdělávání v roce 1989–90. Tak je tedy vyrovnán pokles počtu studentů mezi 1983–83 a 1988–89. Tento vývoj však nenastal ve vlámské komunitě, a ačkoli pozorujeme mírný nárůst počtu studentů v roce 1989–90, nelze ho srovnávat s nárůstem, jaký vidíme v ostatních dvou komunitách.

Následující tabulky nabízejí bližší pohled na vývoj počtu vydaných diplomů (tabulky 1.5 až 1.7).

Je patrný pokles počtu vydaných diplomů ve vlámské, francouzské i německé komunitě. Vzestup ve vlámské komunitě reflektuje pokles počtu zapsaných studentů. Naopak, ve francouzské a německé komunitě vidíme daleko větší pokles počtu vydaných diplomů.

Tab. 1.4: *Procentuální rozdíly mezi počtem zapsaných studentů (celkově a podle pohlaví) pro různé stupně vyššího pedagogického vzdělávání ve vlámské komunitě a ve francouzské a německé komunitě v letech 1988–89 a 1989–90*

	Vlámská komunita			Franc. a něm. komunita		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateřské	–21 %	–9 %	–9 %	+27 %	+24 %	+24 %
Základní	+6 %	+6 %	+9 %	+21 %	+21 %	+21 %
Stř. / Techn.	+5 %	+4 %	+5 %	+22 %	+17 %	+19 %
Dohromady	+5 %	+2 %	+3 %	+22 %	+21 %	+21 %

1.5 Několik poznámek

Příprava na učitelství se stala pro studenty méně atraktivním oborem, což má mnoho důvodů. Například před několika lety se v Belgii nedoporučovalo studium na vyšších pedagogických institutech a tato organizovaná kampaň byla částečně založena na objektivních faktech. Počet studentů vyšších pedagogických institutů, zvláště ve vlámské komunitě, kde je mnoho přípravných institucí, byl mnohem vyšší než počet volných učitelských míst. Výsledkem byl nadbytek kvalifikovaných učitelů, kteří nemohli najít odpovídající pracovní uplatnění.

Nížší počet studentů zapsaných do vyšších pedagogických institutů je také připisován prodloužení studia na těchto školách ze dvou na tři roky. Učitelská příprava na univerzitách trvá čtyři roky, ale mnoho studentů, zvláště těch nadanějších, raději studuje o rok déle, aby získali univerzitní kvalifikaci, která má větší prestiž.

Třetí důvod souvisí s dlouhodobě přechodnými pracovními smlouvami a se systémem přemísťování. Systém přemísťování umožňuje přeložit učitele, kteří mají trvalou pracovní smlouvu (tj. na neomezenou dobu), do jiných škol stejného stupně, pokud ztratí místo na své škole kvůli snižování počtu pracovníků. Z tohoto důvodu je pro mladé kvalifikované učitele obtížné najít stálé místo a někteří se rozhodnou hledat práci mimo sféru výchovy a vzdělávání. To však pro tuto sféru znamená trvalé ztráty.

Čtvrtý důvod je hlavně finanční. Plat učitele je méně atraktivní než platy v obchodní sféře. Jeden výzkum ukázal, že lidé, kteří se rozhodují, zda se stanou učiteli, nejsou motivováni výší platu, ale je to právě nízké finanční ohodnocení, které je od učitelské profese odradí.

Nakonec je třeba říci, že učitelství dnes nemá ve společnosti příliš velkou prestiž a mnoho mladých lidí váhá, zda si má vybrat profesi, která ztratila něco ze své společenské vážnosti.

Tab. 1.5: *Počet diplomů (u mužů a žen) vydaných na různých stupních vyššího pedagogického vzdělávání v letech 1984 a 1989 ve vlámské komunitě*

	1984			1989		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateř.	14	668	682	28	876	904
Zákl.	502	1230	1732	293	931	1224
Stř. / Techn.	828	1903	5227	437	1203	3768
Dohr.	1444	3883	7641	758	3010	5896

Zdroj: Statistisch Jaarboek van het Onderwijs 1983–84 Statistisch Jaarboek van het Onderwijs 1988–89

Tab. 1.6: *Počet diplomů (u mužů a žen) vydaných na různých stupních vyššího pedagogického vzdělávání v letech 1984 a 1989 ve francouzské a německé komunitě*

	1984			1989		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateřské	1	479	480	4	414	418
Základní	301	936	1237	141	488	629
Stř. / Tech.	511	944	1455	261	460	721
Dohromady	813	2359	3172	406	1362	1768

Zdroj: Ministère de l'Education, de la Recherche scientifique et de la Formation

Čísla v tabulce 1.3 ukazují pokračující pokles počtu zapsaných studentů pro přípravu učitelů základních škol, a prudký pokles počtu studentů zapsaných pro učitelství na středních školách. Tento vývoj je ještě zřetelnější na univerzitách. To vede k závěru, že čím vyšší jsou intelektuální požadavky, tím spíše si nadaní studenti vyberou jiné studium než učitelské. Učitelství neláká nejnadanější studenty. Tato domněnka vychází z některých popis-

Tab. 1.7: *Procentuální rozdíly v počtu vydaných diplomů (celkově a podle pohlaví) na různých stupních vyššího pedagogického vzdělávání mezi lety 1984 a 1989 ve vlámské komunitě a ve francouzské a německé komunitě*

	Vlámská komunita			Franc./Něm. komunita		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Mateřské		+31 %	+33 %		-14 %	-13 %
Základní	-42 %	-24 %	-29 %	-53 %	-48 %	-49 %
Stř. / Techn.	-47 %	-37 %	-42 %	-49 %	-51 %	-50 %
Dohromady	-44 %	-22 %	-28 %	-50 %	-42 %	-44 %

ných studií provedených ve vlámské komunitě (Vanwing, 1978; Vandeveld, 1982; Stinissen, 1986). Navíc, tato situace není specifická jen pro Belgii, nacházíme ji ve všech zemích, hlavně ve Spojených státech (viz Lanier a Little, 1986).

Přesto pohled do tabulky 1.4 naznačuje, že předchozí poznámky je třeba poopravit, alespoň pokud jde o francouzskou komunitu. Tabulka ukazuje, že od roku 1988–89 se zde obnovil zájem o vyšší pedagogické vzdělávání krátkodobého typu.

2. Požadovaná kvalifikace, pravidla pro učitele, učební úvazky

Situace v některých těchto položkách se různí od komunity ke komunitě. O tom bude řeč dále.

2.1 Pravidla pro učitele ve výchovném a vzdělávacím systému, který organizuje vlámská komunita

Vstup do učitelské profese ve vlámské komunitě závisí především na úrovni dosaženého akademického vzdělání. Pro výuku na univerzitě se požaduje pouze kvalifikace v jednom specifickém oboru, ale učitel pro vyšší neuniverzitní, střední, základní a mateřské školy musí úspěšně zvládnout a ukončit pedagogickou přípravu. Toto dosud podléhalo zákonu z 30. dubna 1969. Avšak po roce 1975 se začalo pracovat na úpravě podmínek pro vstup do učitelské profese a o nových směrnících má být rozhodnuto v krátké době, přinejmenším ve vlámské komunitě. Rozhodnutí bude stanovovat administrativní požadavky, které musí uchazeč o učitelské místo na každém stupni

vzdělání, a to v běžných i speciálních školách, splnit. Rozlišují se tři typy kvalifikace: požadovaná kvalifikace, kvalifikace považovaná za dostatečnou a ostatní.

Seznam *požadované kvalifikace* přesně vyjmenovává, jaká učitelská kvalifikace je potřebná k získání požadovaného místa. *Kvalifikace považovaná za dostatečnou* stanoví, jaká kvalifikace může být uznána v případě, že chybí požadovaná kvalifikace. Oba typy kvalifikace, tj. požadovaná kvalifikace i kvalifikace, která je považována za dostatečnou, mohou vést k získání stálého místa, a to po uplynutí alespoň 240 dnů, kdy je učitel zaměstnán na dobu určitou (tj. dočasně). Třetí typ kvalifikace, tj. *ostatní*, může stačit k získání učitelského místa, ale pouze na dobu určitou.

Tyto podmínky pro získání učitelského místa jsou založeny na třech principech. Za prvé, všechna legislativní moc se snaží přesně specifikovat, jaká příprava je k učitelskému povolání potřebná. Za druhé, aby se překonaly problémy, které mohou nastat při hledání vhodných kandidátů na určitá učitelská místa, bere se ohled na to, zda je požadovaná kvalifikace na dané místo dostatečná. Za třetí, legislativní moc usiluje o dobré fungování školského systému tak, že zavádí širší kritéria, ale zároveň dohlíží na udržování kvality vzdělávání. Tato opatření se týkají tří typů pracovních míst: náborových míst, výběrových míst a vyšších míst. Detailněji se na ně podíváme později.

Administrativní regulace jsou ve dvou bodech kontroverzní. Za prvé, ve vlámské komunitě je celkem obtížné najít učitele s požadovanou kvalifikací pro praktické kurzy v oblasti technického vzdělávání a v oblasti dalšího vzdělávání v rámci povolání. Lidé, kteří připadají v úvahu na tato místa, musí být připraveni přijmout nižší plat, než by měli v průmyslu, i když mají správnou kvalifikaci. Navíc musí přijmout rizika spojená se smlouvou na dobu určitou.

Druhá věc, která je kontroverzní, se týká vyučování na druhém stupni obecného a technického vzdělávání. Podle zákona sem mohou být jmenováni (zařazeni) učitelé jak s univerzitním, tak s vyšším pedagogickým vzděláním. O zařazení učitelů rozhoduje organizační úřad školského systému (tj. školský úřad). Pokud je k dispozici velký počet míst, jsou na druhý stupeň středního vzdělání přijímáni spíše učitelé s vyšším pedagogickým vzděláním, protože ti jsou, na rozdíl od univerzitně vzdělaných učitelů, většinou schopni vyučovat dva nebo tři předměty. Pokud škola rozhodne, že studenti, kteří budou pravděpodobně dále studovat na univerzitách, potřebují co nejdříve (tj. ve třetím ročníku střední školy) univerzitně vzdělaného učitele, pak vybere absolventa univerzity, který je držitelem diplomu učitele pro vyšší střední školy.

2.2 Pravidla pro učitele ve výchovném a vzdělávacím systému, který organizuje francouzská komunita

Tato pravidla byla ustavena Královským dekretem z 22. března 1969. Zvláště mají definovat proces získávání pracovníků. Náborová místa jsou taková, která mají zaměstnanci na počátku své kariéry ve škole. Týkají se různých kategorií pracovníků: učitelů kvalifikovaných pro výuku na základním a středním stupni, administrativních a pomocných výchovných pracovníků, a v určitých případech zdravotnických pracovníků, např. ve speciální výchově a vzdělávání postižených dětí.

Tyto typy pracovních míst mohou být na dobu určitou, zkušební nebo na stálo. Kdokoli, kdo chce získat místo na dobu určitou, musí splňovat obecné podmínky pro společenskou službu a několik specifických podmínek týkajících se věku, kvalifikace a zdravotního stavu.

Požadované kvalifikace jsou stanoveny Královským dekretem z 22. dubna 1969. Dekret rozděluje kvalifikace a vymezuje požadavky, které musí splňovat uchazeč o výuku kurzů obecných znalostí, speciálních a technických kurzů, kurzů dalšího vzdělávání a uměleckých kurzů na každém vzdělávacím stupni. Dekret také specifikuje, jaké praktické zkušenosti jsou zapotřebí k výuce určitých kurzů dalšího vzdělávání. Dále stanovuje zákonný základ nutný k obdržení vysvědčení o pedagogickém minimu, které umožňuje učit těm lidem, kteří pracují v jiných odvětvích a nemají žádné učitelské vzdělání.

Soubor osmi ministerských dekretů z 30. dubna 1969 klasifikuje kategorie výše zmíněných kurzů pro základní vzdělání, nižší střední vzdělání na středních a technických školách, a vyšší pedagogické vzdělání na školách pro přípravu učitelů pro mateřské, základní a střední školy. Typy kvalifikace potřebné k výuce daného předmětu jsou specifikovány v dalších dekretech vydaných ve stejný den (tj. 30. 4. 1969).

Každý rok mají lidé s těmito kvalifikacemi možnost odpovédět na výzvu listu *Belgian Official Gazette*, která je určena uchazečům o učitelská místa. Ta je možno získat v řízení, které je stanoveno zákonem. Kandidáti jsou rozděleni do skupin. Hlavním kritériem je počet přihlášek obdržných v minulém roce a délka učitelské praxe.

Dočasná pracovní místa mohou trvat od několika dnů (zástup) až po jeden a někdy několik školních let. Dlouhodobé smlouvy se obvykle podepisují s kandidáty, kteří se umístili na vrcholu žebříčku.

Pokud dostanou místo všichni učitelé kvalifikovaní učit určitý předmět a některá místa ještě zůstanou neobsazena, ministr může rozhodnout o umístění kandidátů, kteří mají jinou kvalifikaci nebo mají jiné vhodné doved-

nosti. To se týká také předmětů, pro jejichž výuku neexistuje příprava na univerzitě, vyšší pedagogické ani jiné škole. Toto postavení je možno tři roky obnovovat na základě příznivého hodnocení inspektora. Třetí obnovení smlouvy umožňuje přijetí ke zkoušce učitelské způsobilosti.

Je třeba zdůraznit, že pracovníci zaměstnaní na dobu určitou nemají právo na zachování místa v případě menšího počtu žáků, v případě zavření či sloučení škol.

Po vypršení pracovní smlouvy na dobu určitou, bez ohledu na to, jak dlouhá tato doba byla, může kandidát dostat možnost získat místo na zkušební dobu, pokud je takové místo volné. Místa jsou přidělována následujícím postupem. Na začátku dubna je v listu Belgian Official Gazette otištěn seznam volných míst. Ta jsou nejprve nabídnuta učitelům, kteří mají trvalé pracovní smlouvy a chtěli by změnit školu. Podle pravidel musí zájemci podat žádost o jedno nebo více takových míst. Jejich žádost je přijata pouze v případě, že jejich profesionální úroveň je ředitelem jejich školy hodnocena jako dobrá, a to v posudku, který musí ředitelé ze zákona vypracovávat na všechny učitele s trvalou pracovní smlouvou. Jakmile je dokončeno toto přemístění učitelů, počet zbylých míst se rovná počtu míst nabízených systémem přemísťování, ale tyto počty se mohou lišit podle oblastí.

List Belgian Official Gazette nabídne tato místa dalším zájemcům. Požadavky na kvalifikaci zůstávají stejné, ale zájemce má být o rok starší. Navíc musí mít kandidát odpracovaných alespoň 240 dní na pozici dočasného zaměstnance a pracovat uspokojivě. To musí doložit zprávou vedoucího zařízení, kde pracuje, popřípadě zprávou inspektora. To, zda kandidát dostane žádané místo, závisí na počtu dní, které pracoval, ale počítají se pouze dny odpracované v kategorii, ve které chce získat místo a ve které má odpovídající kvalifikaci. Zkušební doba začíná 1. září a trvá 12 měsíců. Na jejím konci musí nadřízený pracovník vypracovat zprávu a říci, zda má být dotyčný pracovník propuštěn, zda mu má být prodloužena smlouva o 12 měsíců, či zda mu má být nabídnuto stálé pracovní místo. Školní inspekce má právo vyjádřit stejný verdikt během zkušební doby. Pokud pracovník nesouhlasí s rozhodnutím o jeho dalším setrvání na daném místě, může se obrátit na odvolací komisi, ta pošle vyjádření ministroví, který má v záležitosti konečné slovo. Učiteli, který projde uspokojivě zkušební dobou, je nabídnuto stálé místo.

Tento systém dobře funguje několik let, ale má své nevýhody v případě velkého počtu přihlášek, což se nyní stává pravidlem díky úbytku školní populace. V takovéto době se snižuje počet volných učitelských míst, která mohou úplně zmizet v případě zrušení pracovních míst, která mají stálí učitelé. Pak dojde k tomu, že tito učitelé dostanou statut neaktivního pra-

covníka a po dobu dvou let dostávají plat v plné výši, jako kdyby pracovali. Je proto naléhavé přidělit těmto učitelům co nejdříve jiná místa, a to i taková, která mají učitelé s pracovní smlouvou na dobu určitou. Ti tedy musí být propuštěni a jakmile se ocitnou na seznamu uchazečů o práci na dobu určitou, nemají absolutně žádnou šanci najít místo. Taková situace způsobuje neklid, který vede mnoho mladých učitelů k tomu, že učitelskou profesi opustí.

Učitelé, kteří mají místo na dobu neurčitou (tj. mají trvalou pracovní smlouvu), mají možnost přihlásit se na výběrová a vyšší pracovní místa. Výběrová místa, jako např. zástupce ředitele školy nebo vedoucí technické dílny, přiděluje porota na základě zhodnocení spisů a přihlášek všech kandidátů. Možnost získání vyššího místa, jako např. ředitele školy nebo inspektora, podléhá určitým podmínkám, které jsou stanoveny v královském dekretu: koná se zkouška, které se mohou účastnit pouze kandidáti s odpovídající délkou učitelské praxe a s kladným hodnocením své práce v poslední školní a poslední inspekční zprávě. To se týká také výběru kandidátů na místa ředitelů škol, ale v těchto případech vydává vysvědčení komise ustanovená ministrem. Zkouška má formu konkursu, po jehož ukončení komise vydá takový počet vysvědčení, který teoreticky odpovídá počtu míst, která se uvolní v budoucích dvou letech. Kandidáti, kteří v konkursu neuspějí jsou vyzváni, aby se ho zúčastnili znovu.

Kandidát, který se chce stát inspektorem, musí získat vysvědčení s vyznamenáním. Ta jsou udělována komisí těm kandidátům, kteří úspěšně složí zkoušku. Ta se obvykle koná každé tři roky. Ten, kdo takové vysvědčení obdrží je zapsán do seznamu potenciálních kandidátů na místa inspektorů a získává tak možnost žádat o jakékoli místo, které se uvolní během jeho/její kariéry pracovníka ve školství. Když se inspektorské místo uvolní, jsou držitelé vysvědčení s vyznamenáním vyzváni, aby zaslali své přihlášky. Ty jsou pak prověřeny komisí na základě dosavadní činnosti jednotlivých kandidátů. Komise ohodnotí jejich spisy a předloží je ministroví, proti jehož rozhodnutí není odvolání.

2.2.1 Situace v subvencovaném školství

Poznámka překladatele: Na základě ústavní svobody může vzdělávací síť organizovat: 1. stát, 2. oblastní a místní úřady (nebo uskupení místních úřadů) a veřejné orgány, 3. soukromé osoby, nezávislé asociace, nevýdělečné organizace.

Vzdělávací zařízení organizovaná státem, oblastními a místními úřady a veřejnými orgány, jsou tzv. *oficiální školy (official schools)*, zařízení organizovaná soukromými organizacemi, nezávislými asociacemi a nevýdělečnými organizacemi jsou tzv. *volné školy (free schools)*. Školy organizované oblastními a místními úřady a soukromými osobami,

nezávislými asociacemi a nevýdělečnými organizacemi jsou *subvencované* státem. Proto se tedy obvykle mluví o *třech typech vzdělávací sítě*:

1. Síť státních škol. Tento systém se musí řídit zvláštními pravidly, která se týkají neutrálnosti škol v souladu s ústavou. (Jsou to tzv. oficiální školy nebo školy organizované státem.)
2. Síť oblastních a místních škol (tzv. subvencované oficiální školy).
3. Síť volných škol (tzv. subvencované volné školy). Do této sítě patří školy postavené na náboženském základě (volné konfesní školy), školy, které staví vzdělání na principu rozumového zkoumání, a školy, které nemají náboženský ani filozofický základ.

V subvencovaných školách je situace velmi odlišná, protože zde nejsou žádná specifická služební pravidla. Je třeba rozlišovat mezi oficiálními subvencovanými školami, které organizují oblastní a místní úřady, a mezi volnými subvencovanými školami, které organizují náboženské a jiné instituce. V prvním případě mají zaměstnanci školy a oblastní a místní úředníci stejná práva a povinnosti, které jsou stanoveny jasně formulovanými pravidly, ve kterých však není ustanovení pro výchovu a vzdělávání. Ve druhém případě jsou zaměstnavatelé a zaměstnanci vázáni pracovními smlouvami. Zaměstnavatel má statut nevýdělečné organizace a jeho pravomoci se mohou vztahovat na jednu nebo více škol. Stejně jako v případě státního systému výchovy a vzdělávání mohou pracovníci získat různá výběrová a vyšší místa. O tom rozhoduje zřizovatel dané školy, ale nejsou zde stanovena žádná oficiální pravidla výběru. Pracovníci volných škol, kteří získají výběrové nebo vyšší místo, jsou finančně hodnoceni stejně jako pracovníci státních škol, i když je to formou subvencí.

Je třeba podotknout, že zodpovědnost za kontrolu využívání subvencí mají ministerští inspektoři.

V roce 1973 navrhla legislativní moc zmenšení rozdílů mezi státními sítěmi škol, které jsou nyní organizovány ve francouzské komunitě, a subvencovanou sítí. Toto zmenšení rozdílů mezi sítěmi škol se nemá dotknout jejich individuální identity. V současné době se připravují plány, podle kterých se tento návrh uskuteční.

2.3 Učitelské úvazky ve třech komunitách — vlámské, francouzské a německé — (týdenní úvazky, vyučovací hodina = 50 minut)

Krátkodobé vyšší vzdělávání

Učitelé obecných předmětů:

minimum — 19 hod. týdně
maximum — 21 hod. týdně

Učitelé technických kurzů a kurzů dalšího vzdělávání:

minimum — 24 hod. týdně
maximum — 28 hod. týdně

Učitelé kurzů dalšího vzdělávání:

minimum — 30 hod. týdně

Vyšší střední vzdělávání	maximum — 33 hod. týdně
Učitelé obecných předmětů:	minimum — 20 hod. týdně maximum — 22 hod. týdně
Učitelé technických kurzů a kurzů dalšího vzdělávání:	minimum — 24 hod. týdně maximum — 28 hod. týdně
Učitelé kurzů dalšího vzdělávání:	minimum — 30 hod. týdně maximum — 33 hod. týdně
Nižší střední vzdělávání	
Učitelé obecných předmětů:	minimum — 22 hod. týdně maximum — 24 hod. týdně
Učitelé technických kurzů a kurzů dalšího vzdělávání:	minimum — 24 hod. týdně maximum — 28 hod. týdně
Základní vzdělávání	
Celkový počet hodin (včetně dozoru):	minimum — 22 hod. týdně maximum — 28 hod. týdně

3. Práce učitele

3.1 Několik postřehů

Počet volných míst určují v podstatě tři mechanismy: racionalizace, programování a stálé vyučovací hodiny. Podle plánů financování škol podléhají procesy vytváření a udržování školních zařízení, oddělení a disciplín požadavkům na minimální počet žáků. Pokud zařízení, oddělení nebo disciplína nemá požadovaný minimální počet žáků, nabízený kurz je postupně vyřazen z činnosti (racionalizace). Může se také stát, že se ve výchově a vzdělávání objeví požadavek na nové předměty nebo kurzy. Tak může škola rozšířit nabídku ve spolupráci s učiteli dané sítě škol. Stálé vyučovací hodiny tvoří počet hodin kurzů, které jsou v nabídce vzdělávacího zařízení. Celkový počet vyučovacích hodin se bere jako základ pro určení počtu učitelských míst, která jsou v daném vzdělávacím zařízení. Výpočet se provádí vynásobením počtu vyučovacích hodin a počtu žáků koeficientem, který se liší podle oddělení a disciplíny.

Z předchozího popisu vzniká dojem, že klesající porodnost by měla mít vliv na počet učitelských míst. Statistika však uvádí jiná čísla.

V obou částech země je vyšší počet učitelských míst připisován zvýšenému počtu volných míst, která jsou obsazována ženami (+15 % ve vlámské komunitě, +2,9 % v ostatních dvou komunitách), zatímco počet míst obsazených muži poklesl (o 0,9 % a 3,3 %). Mezi dvěma sledovanými roky se počet žen vstupujících do učitelské profese nejvíce zvýšil ve vlámské komunitě.

Částečné pracovní úvazky mají také podíl na nárůstu celkového počtu míst, protože podíl těchto míst vzrostl o 31,2 % ve vlámské komunitě a o 18,3 % v ostatních dvou komunitách, zatímco počet plných pracovních

Tab. 3.1: *Počet žáků a učitelů* ve vzdělávacím systému v letech 1983–84 a 1988–89 ve vlámské a ve francouzské a německé komunitě*

	Vlámská komunita			Fr. a něm. komunita		
	1983–84	1988–89	Vývoj	1983–84	1988–89	Vývoj
Počet žáků	1 153 150	1 090 573	–62 577	839 496	816 142	–23 354
Počet učitelů*	112 976	118 932	+5 956	80 892	81 302	+410

* Týká se počtu lidí, ne počtu pracovních míst na plný pracovní úvazek.

úvazků mírně poklesl (o 2,4 % ve vlámské komunitě a o 3,1 % v ostatních dvou). Tento vývoj postihuje většinou ženy, protože nárůst počtu částečných úvazků žen je 51,5 % ve vlámské komunitě a 27,2 % ve francouzské a německé komunitě.

Tato čísla vedou k závěru, že počet učitelů-mužů významně klesá, zatímco počet žen v učitelské profesi stoupá, avšak tento nárůst je pouze u částečných úvazků. Navíc je vidět mírný pokles počtu plných úvazků. Stejně trendy jsou vidět v tabulkách 3.2, 3.3 a 3.4.

Tab. 3.2: *Přehled počtu učitelů podle pohlaví, počtu stálých a dočasných učitelů a počtu plných a částečných úvazků v letech 1983–84 a 1988–89 (vlámská komunita)*

	1983–84			1988–89		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Stálí*	49927	51747	94674	43431	55872	99303
Dočasní	8739	9563	18302	7784	11845	19629
Dohromady	51666	61310	112976	51215	67717	118932
Plný úvazek	41755	45321	87076	41458	43488	84946
Část. úvazek	9911	15989	25900	9757	24229	33986
Dohromady	51666	61310	112976	51215	67717	118932

Zdroj: Statistisch Jaarboek van het Onderwijs 1983–84, Statistisch Jaarboek van het Onderwijs 1988–89

Klíč: * určitý (minimální) počet učitelů, kteří mají zajištěný statut stálého učitele pouze na část hodin, které vyučují, ale jsou počítáni mezi stálé pracovníky.

Tab. 3.3: *Přehled počtu učitelů podle pohlaví, počtu stálých a dočasných učitelů a počtu plných a částečných úvazků v letech 1983–84 a 1988–89 (francouzská a německá komunita)*

	1983–84			1988–89		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Stálí*	24925	39356	64281	25316	40200	65516
Dočasní	6099	10512	16611	4677	11109	15786
Dohromady	31024	49868	80892	29993	51309	81302
Plný úvazek	27382	39952	67334	26572	38692	65264
Část. úvazek	3642	9916	13558	3421	12617	16038
Dohromady	31024	49868	80892	29993	51309	81302

Zdroj: Ministère de l'Enseignement, de la Recherche scientifique et de la Formation

Klíč: * určitý (minimální) počet učitelů, kteří mají zajištěný statut stálého učitele pouze na část hodin, které vyučují, ale jsou počítáni mezi stálé pracovníky.

Statistika ukazuje, že celkový počet učitelských míst v základních a středních školách stoupá ve všech třech komunitách. Přesto mnohem větší nárůst než ve francouzské a německé komunitě (+0,5 %) nacházíme ve vlámské komunitě (+5,3 %).

To do určité míry vysvětluje celkem nízké procento nezaměstnanosti mezi učiteli (4,4 %) v porovnání s celkovým procentem nezaměstnanosti (11 %). Nízký počet uchazečů o učitelská místa je připisován několika faktorům: vyšší počet míst, pokles počtu lidí, kteří se hlásí na studium učitelství, vyšší počet mladých učitelů, kteří odcházejí z učitelské profese a vyšší počet lidí, kteří předčasně odcházejí do důchodu (v 55 letech).

3.2 Několik poznámek

Statistická čísla v tabulkách 3.2, 3.3 a 3.4 dávají podnět k mnoha úvahám.

Počet učitelských míst se jeví jako vysoký. Ale je nepravděpodobné, že by se v budoucnosti jejich počet zvyšoval. Celkový poměr počtu učitelů a žáků v Belgii je 1:9. Mnohem viditelněji než tomu bylo dosud ovlivní v krátké době pokles porodnosti výchovu a vzdělávání v mateřských, základních i středních školách. Odhad ministerstva školství ukazuje na pokračující pokles školní populace.

I přesto, že se snižuje porodnost, nevidíme (a neočekává se) zvyšování

Tab. 3.4: *Procentuální rozdíly počtu učitelů podle pohlaví, počtu stálých a dočasných pracovníků a počtu plných a částečných úvazků v letech 1983–84 a 1988–89*

	Vlámská komunita			Franc./Něm. komunita		
	Muži	Ženy	Dohr.	Muži	Ženy	Dohr.
Stáli*	+1,2 %	+8,0 %	+4,9 %	+1,6 %	+2,1 %	+1,9 %
Dočasní	–10,9 %	+23,9 %	+7,3 %	–23,3 %	+5,7 %	–5,0 %
Dohromady	–0,9 %	+10,5 %	+5,3 %	–3,3 %	+2,9 %	+0,5 %
Plný úvazek	–0,7 %	–4,0 %	–2,4 %	–3,0 %	–3,2 %	–3,1 %
Část. úvazek	–1,6 %	+51,5 %	+31,2 %	–6,1 %	+27,2 %	+18,3 %
Dohromady	–0,9 %	+10,5 %	+5,3 %	–3,3 %	+2,9 %	+0,5 %

Klíč: * určitý (minimální) počet učitelů, kteří mají zajištěný statut stálého učitele pouze na část hodin, které vyučují, ale jsou počítáni mezi stálé pracovníky.

Tab. 3.5: *Představa o vývoji školní populace ve Flandrech mezi rokem 1989 a 2000 (podle Ministerstva školství)*

Mateřská škola	Základní škola	Střední škola
–11 %	–11 %	–6 %

nezaměstnanosti mezi učiteli, a v krátkodobém a hlavně dlouhodobém výhledu se očekává nedostatek školských pracovníků. Pro to je několik důvodů.

Za prvé: fakt, že školský systém je podrobně rozčleněn na vzdělávací úrovně a sítě, diplomové a specializované obory, je příčinou zvyšujícího se počtu situací, ve kterých jsou učitelé, jež ztratí místo díky programu racionalizace, označeni za neaktivní učitele (a jsou dále placeni, dostávají plnou výši platu), zatímco jinde jsou přijímáni noví učitelé. Například volné místo pro učitele matematiky ve vyšší střední škole v síti volných škol může být obsazeno učitelem ze systému státní sítě škol v souladu s přemísťovacím procesem. Výsledkem je, že počet lidí zaměstnaných v profesi učitele vzrůstá bez ohledu na to, zda počet pracovních míst je stejný nebo klesá.

Za druhé: pozorujeme zvýšený zájem o částečné pracovní úvazky, především mezi ženami. Ve vlámské komunitě se zvýšil počet částečných pracovních úvazků na všech stupních škol z 19,9 % v roce 1981–82 na 27,6 %

v roce 1988–89. V základních školách tento počet vzrostl ze 3,8 % na 18,6 %. Takže přesto, že počet míst klesá, celková zaměstnanost stoupá.

Za třetí, a to je nejdůležitější: současná situace v dlouhodobé perspektivě znamená, že bude většina starších učitelů, protože do učitelské profese nevstupuje dostatek mladých lidí. Pravidla pro učitele zvýhodňují ty, kteří mají stálé místo. Pokud toto místo ztratí, jsou přijati, kdekoliv je to možné, do jiné školy (proces přemísťování), a dokud jsou učitelé čekající na takové přemístění, je nemožné zaměstnat mladší učitele. Podle údajů ministerstva školství z roku 1983 byl ve vlámské komunitě průměrný věk učitelů, kteří mají stálé místo, 37 let. V roce 1989 už to bylo 44 let. Jinými slovy, stále méně mladých učitelů dostává trvalé pracovní smlouvy. Navíc v roce 1989 bylo více učitelů ve věkové skupině 45–55 let než v roce 1983. Údaje z let 1983 a 1989 ukazují prudký pokles počtu aktivních učitelů starších 55 let a tento trend pokračuje až na nulový počet aktivních učitelů ve věku kolem 60 let. Fakt, že do učitelské profese vstupuje příliš málo mladých učitelů má ve střednědobém výhledu dvě rizika: na jedné straně nebezpečí nízkého počtu mladších učitelů na věkové křivce celkového počtu učitelů, a tedy zkreslení údajů, a na straně druhé hrozí nebezpečí, že mladí učitelé, kteří nenajdou trvalé místo, si budou hledat práci mimo učitelskou profesi, čímž se sníží možnost získat je na učitelská místa v budoucnosti.

4. Nespokojenost v učitelské profesi

Jako v mnoha průmyslových společnostech je i v Belgii učitelská profese postižená jistým neklidem, který je vyjadřován ve formě:

- rostoucího počtu učitelů, kteří jsou nemocní či si berou zdravotní dovolenou,
- vážných pochyb o správné volbě povolání,
- obtíží při získávání pracovníků,
- známek deprese u učitelů, z nichž někteří stále více ztrácejí motivaci.

Jednou z příčin tohoto rostoucího neklidu je to, že učitelé mají pocit, že se jim nedostává takového ocenění, jaké by si zasloužili pokud jde o odměňování, společenský status a sebeúctu.

Mají dojem, že jsou špatně placeni a že představa o jejich profesi ztratila mnoho ze svého lesku. Rozhodnutí škol jsou stále častěji napadána rodiči, z nichž někteří jsou ochotni dohnat věc až k soudu.

Učitelská kariéra, zdá se, je vzdálena dynamismu a snaze společensky vyniknout, na což současná společnost klade tak velký důraz. Učitelské povolání již není tak stabilní jako dříve, a když učitel ztratí práci, má velkou šanci na to, že nové místo, na které bude přemístěn, bude znamenat vy-

učovací povinnost v několika zařízeních. Navíc získávání trvalého místa je velmi pomalý a dlouhý proces, a není výjimkou potkat učitele s desetiletou či dokonce patnáctiletou praxí, který stále ještě nemá trvalé místo.

Školní děti se také změnily, a některé školy se musí potýkat s vandalismem, násilím a problémy s drogami. Rozhodnutí o prodloužení povinné školní docházky až do 18 let znamená, že učitelé se často ocitají tváří v tvář mladým lidem, kteří mají velmi malou motivaci, a protože považují média za atraktivnější zdroj informací, než jakým je škola, pro učitele je velmi těžké je zaujmout a udržet jejich pozornost.

Mnoho učitelů si stěžuje, že nemají možnost účastnit se více rozhodování, která se týkají jich samotných, a považují pedagogické a administrativní směrnice, které řídí jejich činnost za despotické. V každém případě není pravděpodobné, že se za současného stavu věcí může něco změnit, pokud nebudou učiněny kroky, které zlepší systém odměňování, společenské postavení a morálku učitelské profese. To znamená, že je třeba zajistit lepší systém základního a dalšího vzdělávání učitelů, který více zdůrazní mezilidské vztahy. Je také třeba zajistit, aby středoškolští učitelé získali širší okruh vědomostí, zajistit multidisciplinární přístupy a vyhnout se tak tomu, aby učitel učil svůj předmět na několika školách. Je také třeba znovu do škol vnést kolektivního ducha a spolu s různými články vzdělávacího systému podporovat samotné učitele, aby připravovali školní projekty, které budou brát v úvahu identitu samotných škol.

5. Pracovní spokojenost a motivace mezi učiteli: zpráva ze série studií provedených ve vlámské komunitě

5.1 Výsledky studií

V poslední době se v médiích věnuje hodně pozornosti stavu, který se nazývá „burnt-out“ (naprosté vyčerpání) a se kterým se mezi učiteli často setkáváme. Pojmem „burnt-out“ rozumíme stav psychického a citového vyčerpání, které zhoršuje schopnost zvládat stres, se kterým se člověk setkává v pracovním i osobním životě.

Je snadné pochopit, proč jsou učitelé, stejně jako lidé v jiných profesích, více náchylní tomuto typu vyčerpání v určitých fázích své kariéry. Je známo, že pracovníci ve zdravotnictví a jiní sociální pracovníci někdy vykazují známky snížené odolnosti. Stálý kontakt s „problémovými“ lidmi znamená, že člověk je většinu času pod velkým tlakem. Je tedy celkem pochopitelné, že napětí se může stupňovat při práci s lidmi, kteří procházejí obdobím změn nebo krizí. Pokud je nám známo, nebyly dosud provedeny

žádné studie, které by se zabývaly porovnáním stavu vyčerpání v učitelské profesi a v jiných profesích.

V posledních deseti letech se několik studií věnovalo pocitu uspokojení z práce mezi učiteli v Belgii a v sousedních zemích (Corten, 1980; Peters, 1985; Prick, 1983; Roede, 1982; Thijs, 1990; Van Ginkel, 1987; Gypens a Muylaert, 1990 atd.).

Následující diskuse je založena na výsledcích nedávných studií provedených ve vlámské komunitě (Thijs, 1990; Gypens a Muylaert, 1990). Odkazujeme i na mezinárodní výzkumy, které ukazují, že problémy, jimiž se zabýváme, se netýkají jen Belgie.

Na začátku je třeba říci, že je obtížné zobecňovat uspokojení či neuspokojení z práce ve vztahu k učitelům. Jde o to, že názory na toto téma se liší v závislosti na věku, pohlaví, úrovni vzdělání, úkolu, poslání, místě a pracovním prostředí. Za druhé uspokojení či neuspokojení záleží na mnoha faktorech a důležitost těchto faktorů je různá podle podmínek. Například důležitost výše platu je jiná pro muže a jiná pro ženy, je jiná pro základní a jiná pro střední školy, jiná pro učitele s částečným úvazkem a jiná pro učitele s plným úvazkem. Analýza různých faktorů odkrývá tři hlavní kategorie: osobní faktory, společenské faktory a situační faktory.

Osobní faktory (pohlaví, věk, stav)

Zjistilo se, že u učitelů závisí do značné míry uspokojení z práce na tom, mluvíme-li o mužích nebo o ženách. Zdá se, že ženy jsou se svou prací spokojenější než muži, to se týká učitelů základních i středních škol. Ke stejným zjištěním se došlo i v jiných zemích, nejen v Belgii (Prick, 1983; Van Ginkel, 1987; Corten, 1980). Naopak není přímá úměra mezi věkem a neuspokojením z práce. Někteří učitelé vykazují vysoké hodnoty na škále neuspokojení v relativně mladém věku, zatímco jiní ve věku 40–50 let a starší vykazují na stejné škále nízké hodnoty. Přesto se krátkodobě zvyšuje úroveň neuspokojení z práce ve věku 35–45 let a po padesátce, kdy se vztah mezi učiteli, hlavně muži, a jejich žáky jaksí vzdaluje. Je tu velmi velký věkový rozdíl a pro učitele starší 50 let je těžší pochopit jednání mladých lidí. Toto však nemusí nutně vést k pocitu neuspokojení z práce.

Společenské faktory

Tyto se dělí do dvou skupin. Na jedné straně stojí vztahové faktory, na straně druhé pak faktory týkající se společenského postavení a prestiže. Co se týče faktorů vztahových, vztah učitele k jeho žákům je hlavním zdrojem uspokojení či neuspokojení z práce. Pokud se mezi nimi vytvoří dobrý vztah,

je tam i vysoká úroveň uspokojení z práce. Pokud však tento vztah není dobrý, narůstá nespokojenost. Učitelé věří, že vztahy, jaké mají se svými žáky, mají v jejich profesi klíčovou roli (viz Prick, 1983; Van Ginkel, 1987; Roede, 1982). Jak vztahy s kolegy, tak vztahy se žáky, ty však v menší míře, u učitelů determinují pocity uspokojení z práce. Kolegové jsou považováni za hlavní zdroj podpory (viz Fletcher a Payne, 1982).

Vztah k řediteli školy ve velké míře závisí na osobě, která tuto funkci zastává. Řídící styl má evidentně velký vliv na úroveň spokojenosti. Ukázalo se, že učitelé jsou většinou spokojeni s řediteli svých škol, ačkoli stupeň spokojenosti je zde nižší než ten, který nacházíme ve vztazích s kolegy. Hlavním zdrojem nespokojenosti je společenské postavení a prestiž učitelské profese. Nedostatek společenského respektu je to, na co si učitelé nejčastěji stěžují. Pokud jde o plat, jsou více nespokojeni muži než ženy. V tomto kontextu je důležité všimnout si toho, že individuální výhled na postup v kariéře má hlavní vliv na spokojenost s platem. Navíc, provedené studie ukazují, že výše platu může být zdrojem nespokojenosti, ale není hlavní výhradou proti profesi. Tou je spíše nedostatek možností získat lepší místo, povýšit (viz Prick, 1983; Thijs, 1990). Ženy si méně stěžují na malou možnost postupu v kariéře než muži, kteří jsou obecně v tomto ohledu ctižádostivější a více se zajímají o možnosti profesního růstu.

Situační faktory

Zde rozlišujeme mezi vnitřními a vnějšími faktory. Na straně vnitřních faktorů je důležitý vztah se žáky (viz výše), ale není až tak důležitý jako samostatnost a zodpovědnost. Pokud jsou učitelé více zapojováni do rozdělování úkolů a rozhodování, nacházíme u nich vyšší stupeň integrace a větší spokojenost. Studie také zdůrazňují silný a pozitivní vztah mezi představou samotných učitelů o jejich profesi a stupněm jejich uspokojení z práce. Již jsme zmínili, že stupeň uspokojení se může na různých stupních škol velmi lišit. Říká se, že učitelé základních škol jsou nejspokojenější, oproti učitelům kurzů dalšího vzdělávání, kteří jsou spokojeni nejméně. Učitelé kurzů dalšího vzdělávání kritizují hlavně nedostatečnou přípravu na výkon své profese. I přes tato negativní zjištění se uvádí 70–80 % učitelů, kteří jsou spokojeni nebo velmi spokojeni se svou profesí. Avšak je tu i těch 20–30 % učitelů, kteří ze své profese mají malé či dokonce žádné uspokojení.

5.2 Některé politické závěry studií

1. Hlavní zdroj frustrace a nejistoty mezi učiteli vyplývá z nepřesné povahy jejich úkolu. Mnoho lidí v učitelských profesích přijímá názor, že „škola“

nese zodpovědnost za mnoho nemocí společnosti. Všechny tyto problémy se svádí na školy, přestože společnost jako celek má stejný podíl na oné vině. Na školu se svádí negramotnost, méně dovedností v práci s psaným a mluveným slovem mateřského jazyka i nedostatečná znalost cizích jazyků, špatné chování, vandalismus a tak dále. Ale pokud bychom vzali v úvahu všechny požadavky společnosti, seznam by byl nekonečný, protože se očekává, že školy na sebe vezmou zodpovědnost za citový vývoj svých žáků, jejich schopnost socializace, jejich tělesnou, sportovní, kulturní a náboženskou výchovu, jejich otevřenost světu — a seznam by mohl takto dále pokračovat. Je třeba se zamyslet nad hlavním a prvotním významem školy a dát tak učitelům jasnější představu o tom, co se od nich očekává.

2. Ti, kteří se snaží poskytovat vhodnou formu výchovy a vzdělávání a zavádět reformy, narážejí na stále další rozpočtové restriktce a na konfliktní rozhodování. Větší respekt k takovýmto snahám by na ně měl kladný vliv a pomohl by zvýšit stupeň uspokojení z práce mezi učiteli.
3. Je třeba najít prostředky k prolomení monotónnosti učitelství. Učitelé v 50 či 60 letech zjišťují, že vykonávají úplně stejné úkoly, jaké vykonávali, když jim bylo dvacet. Je jedno, zda člověk pracuje tvrdě nebo zda je jen jedním z davu, společenský statut učitelství zůstává stejný.
4. Lepší platy by nevyřešily všechny stížnosti učitelů, ale jistě by jim pomohly nepovažovat jejich povinnosti za přítěž, ale spíše za motivaci.
5. Učitelé vystupují jako lidé, kteří se silně identifikují se svými pedagogickými a didaktickými úkoly a jejich pocit uspokojení z práce úzce souvisí se vztahy, jaké mají se svými kolegy a žáky. Politika, která by měla pozitivní vliv na tyto vztahy by velmi přispěla ke zvýšení pocitu spokojenosti.
6. Školní administrativa má těžký úkol. Styl řízení je důležitým prvkem ve zvyšování spokojenosti, což znamená, že ředitelé musí být schopni pracovat s „lidskými zdroji“.
7. A konečně, je nutné finančně ocenit a lépe podporovat důležitou roli, kterou má školní administrativa. To se týká zvláště základních škol.

Zdroj: Education in Belgium: The Diverging Paths. Brussel 1991, s. 315 až 338.

*Přeložila M. Filipová,
studentka 5. roč. Ústavu ped. věd FF MU*